

ХРИСТО РОДЕВ – ЕДИН БЪЛГАРИН В ЗАЩИТА НА ЕВРЕИТЕ

Драгомир Георгиев

HRISTO RODEV – A BULGARIAN IN DEFENCE OF THE JEWS

Dragomir Georgiev

След идването на нацистите на власт в Германия на 30.I.1933 г., първоначално в самата Германия, а след това в почти цяла Европа започва да се шири много силна антиеврейска вълна. Както знаем, Царство България през 30-те години на ХХ век, а и по време на Втората световна война, е една от малкото държави, в които антиеврейските настроения не успяват да вземат връх, въпреки водената прогерманска политика от кабинета на проф. Богдан Филов, особено след присъединяването на България към Тристранния пакт на 1.III.1941 г. Факт е, че Народното събрание приема редица ограничителни мерки спрямо евреите, създадено е Комисарство по еврейските въпроси (КЕВ) начело с Александър Белев. Въпреки това българското общество, интелигенция и Православна църква, твърдо застават в защита на българските евреи по време на цялата война и особено в първите дни на март 1943 г., когато е предотвратена депортацията на евреите от старите предели на Царството в концентрационните лагери на смъртта.

Доказателство за активната гражданска позиция, която заемат редица интелектуалци в защита на българските евреи още преди избухването на войната, е статията на един от най-видните провадийци по онова време – адвокат Христо Родев (22.II.1883 – 22.III.1945). Христо Родев е роден в гр. Габрово, баща му е сподвижник на Цанко Дюстабанов по време на Априлското въстание¹. Чичо му Кою

Родев загива като опълченец по време на Руско-Турската война през 1877–1878 г. Той завършва право в София и в Женева, Швейцария.

По време на Балканската война, въпреки проблемите със зрението, които има, се записва като доброволец в Македоно-Одринското опълчение. Разбирайки, че при него се бие дипломиран юрист, който владее писмено и говоримо няколко чужди езика, командирът на Опълчението ген. Никола Генев го кани няколко пъти при себе си в щаба. Родев категорично отказва, сражава се на предната бойна линия, където получава тежка рана в гърдите. Успява да се излекува и се връща в Провадия с два медала за храброст. Не участва в Междусъюзническата война, тъй като не е успял да се излекува от раната си. Над 30 години той работи като адвокат в гр. Добрич. Разбирайки, че според Букурещкия мирен договор (28.VII.1913 г.) Южна Добруджа се предава на Румъния, той се изселва от Добрич. Установява се в Провадия, уж за кратко, за да остане там до края на живота си. По време на Първата световна война е мобилизиран и изпратен в съда на гр. Фердинанд (дн. Монтана). След края на войната той се връща отново в Провадия. По това време Родев е най-авторитетният юрист в града и се ползва с уважението на своите съграждани. В периода 1931–1934 г. той е провадийски депутат в редиците на Народнолибералната партия.

В края на 1938 – началото на 1939 г. някои членове на провадийския клон на „Българските национални легиони“ извършват антисемитски прояви. В града са разлепени антиеврейски позиви. Твърдо в защита на провадийските евреи излиза именно Христо Родев. Той публикува обширна статия в местния вестник „Провадийски ек“, бр. 45 от 28.I.1939 г. Статията е озаглавена „*Един настойчив съвет*“. В нея Родев категорично опровергава клеветите, които се разпространяват в посочените позиви както против провадийските евреи, така и срещу техните сънародници в цяла България. Той защитава българските евреи, твърдейки, че те са достойни и лоялни български граждани и предупреждава, че проявите на антисемитизъм са вредни и недостойни, защото петнят името на България и омърсяват българската национална кауза. Във втората част на статията той съветва младото поколение да не се поддава на подобни внушения, а да се учи и укрепва, за да бъде полезно на своята Родина. Дадена е инфор-

мация за участието на българските евреи в Първата световна война. В статията има изнесени данни и за един от провадийските евреи, които вземат участие в във войната. Това е провадиецът **Хако Леви**, който, въпреки тежките рани, получени на фронта, успява да оцелее и да се завърне жив в Провадия.

Ето и някои откъси от статията. „...*Тези дни гражданството е изненадано от позиви, разлепени нощем из града, с които анонимен писач подклажда явна вражда против евреите. Тези позиви излизат от някакъв си „легион“ ...*”

„... *Онова, което се хвърля на очи, е очевидното скудоумие на писача. Или писачът не е знаел какво пише, или сам не е могъл да съчини един позив, та е преписал такъв от друг град...*”

„...*Агитацията на 2-н легионера е пакостна за нашето Отечество. В цяла България живеят 48 000 евреи. Те съставляват по-малко от 1%. В Провадийска околия, която има близо 120 000 жители, има 22 еврейски семейства, около 100 жители. По-малко от един на хиляда. Къде господин легионера вижда застрашени нашите национални или държавни интереси? При това, нашите евреи дадоха доказателство, че те еднакво с нас обичат България и се жертват за нея. Статистиката доказва, че в Голямата война българските евреи процентно дадоха убити и ранени почти толкова, колкото и ние българите. Нека Ви припомня покойния наш съгражданин Хако Леви, който на фронта, бранейки с гърдите си България, получи 13 рани от куришуми, кожата му се обърна на решето и само благородната амбиция на един германски лекар го спаси от неминуема смърт. Искам само да Ви напомня, че преди десетина години в дружеството на малцинствата, след сизифовски усилия на нашите делегати от Македония, които не бяха допуснати да участвуват в конгреса в Женева, нашата теза беше изнесена от един евреин, от запасният полковник Таджер ...*”

„... *Може Вашите намерения да са най-добрите, но вместо вежди Вие вадите очи. Вие вредите на България, на нейното добро име. И то сега, когато ние толкова много се нуждаем от приятели в Европа. Светът се тресе от една буря, която го дебне. Идват моменти на върховно напрежение и смъртна опасност за всички народи. Какво ни носи утрешния ден – не зная. Зная обаче, че всеки смут в нашите редове е кинжал, забит в гърба на нашата изстрада Родина ...*”

„... Към младите легионери и към цялата наша учаща младеж аз отправям един апел, една настоятелна молба: млади приятели, не се увличайте в една дейност като гоненето на евреите. Поддържайте в сърдцата си свещеният пламък на любов към България. Запомнете своето Отечество. Който е пренесъл себе си в жертва на отечествения олтар, е герой и светец. Но за да изпълните достойно дълга си, Вие трябва да станете не разюздани младежи, които лежат позиви и трошат стъклата на евреите ...”²

Излизането на статията предизвиква остра реакция от страна на провадийските легионери. Христо Родев получава няколко заплашителни писма. По неговия дом през нощта са хвърляни и камъни. Един от тези камъни счупва прозорец на горния етаж на къщата му и пада върху леглото на спящия му 13-годишен син – Христо Родев.

В подкрепа на думите на адвокат Родев ще се опитам да представя наличните сведения за участието на провадийските евреи във войните за национално обединение.

По време на войните за национално обединение, които България води в периода 1912–1918 г., от града са мобилизирани 48 евреи³.

През Балканската война (1912–1913 г.) гр. Провадия полага на олтара на Отечеството 44 свои синове, от които 7 са евреи. Това са редниците **Аврам Йосиф Кристин, Илия Яков, Йосеф Бохоров Соломонов, Ешуа Яков Каталан, Синто Елия Алмалех, Санто Илия Алмалех и Кемал Д. Калов**. Аврам Йосиф Кристин посмъртно е награден с орден „За храброст IV ст.”⁴. Други двама провадийски евреи, които също са участвали във военните действия и са оцелели, също са наградени. Това са редниците **Бениамин Декало и Ребено Давидов Барон**, които също са наградени с ордени за „храброст IV ст.”⁵. По време на Втората Балканска война през лятото на 1913 г. Провадия дава нови 7 жертви във войната. Двама от тях са провадийски евреи. Това са редниците **Шемая Бенароя и Семахо Бенароя**.

През Първата световна война 127-ма провадийци загиват по бойните полета на Вардарска и Егейска Македония и в Добруджа. От тях 16 души са евреи по националност. Това са **поручик Нисим Сол. Бехаров, и редниците: Хаим Амар, Несим (Нисим) Ясаков (Исаков) Бонджиков (Болджиков), Яко Толедов Мойсей, Йосиф Яков Йомтов, Йосиф Яко Толедов, Мушан Дянков Толедов, Яко Толедов Мойсей, Декало Бениамин Ешова, Менахем Ешуа Декало, Самуил М. Толедо, Ели Йосиф Бехара, Андро Адждеров, Морду**

Моше Декало. Поручик Нисим Сол. Бехаров е награден със „златен медал I ст.“²⁶. **Р-к Рахамим Декалов Бохоров** е награден с орден „За храброст IV ст.“²⁷. Някои от провадийските евреи тайно изразяват благодарността си за постъпката на Христо Родев. Нещо повече, много евреи, преди да бъдат интернирани на други места, оставят вещи и ценности на съхранение при него, без разписка, и след това си ги вземат обратно. Част от евреите дори се явяват пред Народния съд в Провадия, на който е изправен адв. Христо Родев, и се изказват в негова защита, но техните изказвания не са взети под внимание и той е разстрелян⁸.

Преди 70 години нашият народ спаси своите евреи – събитие, което почти няма аналог в историята на Европа. Данните от тази разработка още веднъж категорично показват, че спасяването на нашите евреи не е плод на някакво случайно съвпадение на нещата или хода на историята и събитията, а е напълно закономерен акт. Евреите живеят по нашите земи от много векове, те са се вписали идеално в българската среда, многократно са показвали, а и показват, че са били и ще бъдат винаги лоялни и достойни български граждани. Най-голямото доказателство, според мен, за тяхната обич и привързаност към Майка България, е участието им по бойните полета във войните за национално обединение. Там много от тях дават живота си в името на България, изпълнявайки своя дълг. Наш дълг като достойни потомци и българи е да открием, опишем и разкажем делата на нашите деди през войните, независимо от това с каква етническа принадлежност са те, дали са убити, ранени или оцелели, защото на практика те са показали какво е да обичаш Родината, и какви жертви изисква тази обич понякога, независимо от цената, която трябва да платиш за нея. Нашите предци приеха предизвикателството и я платиха.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Аджемлерски, Св.** Провадийци. Варна, 2003, с. 84–87.; **Аджемлерски, Св.** Из миналото на Провадия и района. Варна, 2005, с. 98–101.

² В-к Провадийски ек, бр. 45, 28.I.1939 г.; **Аджемлерски, Св.** Провадийци..., с. 84–87.; **Аджемлерски, Св.** Из миналото..., с. 98–101.

³ **Хазан, Е., Георгиева, Е., Рашкова, А., Леви, С.** Кратка илюстрирана поселищна енциклопедия на Еврейските общности в България и техните синагоги. С., 2012, с. 86–88.

⁴ История на 7 пехотен Преславски полк. С., 1934, с. 319, № 457.

⁵ Пак там, с. 332, № 1147; с. 337; № 1437.

⁶ **Струти, Л.** Изпълнен Отечествен дълг. Възпоменателен сборник посветен на българските евреи, участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28–29.

⁷ История на 7 пехотен ..., с. 565; № 989.

⁸ **Аджемлерски, Св.** Провадийци..., с. 86–87.; **Аджемлерски, Св.** Из миналото ..., с. 101.

ЛИТЕРАТУРА

Аджемлерски, Св. Провадийци. Варна, 2003.

Аджемлерски, Св. Из миналото на Провадия и района. Варна, 2005.

В-к Провадийски ек, 1939.

История на 7 пехотен Преславски полк. С., 1934.

Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи, участвали във войните. София, 1939.

Хазан, Е., Георгиева, Е., Рашкова, А., Леви, С. Кратка илюстрирана поселищна енциклопедия на Еврейските общности в България и техните синагоги. С., 2012.